

DONALD TRUMP'IN İKİNCİ DÖNEMİNDE İRAN POLİTİKASI: ÖNGÖRÜLER VE BEKLENTİLER

“

Donald Trump'ın bir kez daha başkan seçilmesi durumunda, ilk dönemdeki politikaları ikinci dönemdeki muhtemel yaklaşımı için bir rehber oluşturacaktır. Dolayısıyla ikinci dönemini etkileyecek bağımlı değişkenlere odaklanmak ilk dönemde izlediği İran'a yönelik dış politikada oluşabilecek olası farkları tespit açısından önemlidir.

”

DR. İSMAİL SARI

Uzman ORSAM

2

024 ABD Başkanlık Seçimleri'nin sonucu, Donald Trump'ın bir kez daha başkan seçilmesi durumunda, ilk dönemdeki politikaları ikinci dönemdeki muhtemel yaklaşımı için bir rehber oluşturacaktır. Dolayısıyla ikinci dönemini etkileyecek bağımlı değişkenlere odaklanmak ilk dönemde izlediği İran'a yönelik dış politikada oluşabilecek olası farkları tespit açısından önemlidir.

Joe Biden nükleer anlaşmaya geri dönmeyi ve İran ile bir yumuşamayı istemiş olsa da bunu başaramamıştır. Ayrıca 7 Ekim'de başlayan İsrail-Hamas savaşı sonrası yaşanan gelişmeler de düşünüldüğünde mevcut durumda ABD-İran ilişkilerinin/geriliminin Trump'ın birinci döneminden çok farklı olduğu söylenemez. Bu bağlamda birinci dönemde Trump'ın İran politikasındaki ana hedef(ler)in ne olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Donald Trump'ın 8 Mayıs 2018'de Kapsamlı Ortak Eylem Planı (The Joint Comprehensive Plan of

Action-JCPOA) olarak bilinen nükleer anlaşmadan ABD'yi tek taraflı olarak çekmesi sonrası Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun açıkladığı 12 maddelik koşullar listesinde yer aldığı gibi, Trump, İran'ın ilk olarak nükleer silah çalışmalarını Uluslararası Atom Enerjisi Ajansına (IAEA) bildirmesi ve ağır su reaktörleri dâhil olmak üzere uranyum zenginleştirme çalışmalarını sonlandırmasını, balistik füze üretmeye son vererek nükleer başlık taşıma kapasitesindeki füzelerini fırlatmayı ve geliştirmeyi durdurmasını istemektedir. Ayrıca İran'dan Lübnan Hizbullahı, Hamas ve Filistin İslami Cihat grupları dâhil olmak üzere "terör gruplarına" yardımı kesmesini, Yemen'deki Husi isyancıları desteklemekten vazgeçmesini, İsrail'i tehdit etmeyi durdurmasını ve Suriye'den bütün güçlerini çekmesini istemektedir.

Bu açıdan Trump yönetimi yukarıdaki hedeflerine ulaşmak için tekrar "maksimum baskı" stratejisini uygulamaya koyacaktır denilebilir. ABD dış politikasında temel yaklaşımın, Bush dönemi Irak işgali, Obama'nın Libya müdahalesi hariç, "uzak dengeleme" (*offshore balancing*) olduğu düşünülecek olursa Trump yönetimi, "maksimum baskı" yöntemini de bu stratejiye dâhil etmiştir. Trump yönetimi pek çok yönüyle Obama döneminden ayrılrsa ve birinci dönemdeki Trump yönetiminin bir grand stratejisinin olup olmadığı ABD'de sürekli tartışılrsa da uzak dengelemenin, Trump yönetimin kendisinden önceki Washington yönetimleriyle süreklilik arz eden temel stratejisi olduğu söylenebilir. ABD'nin uzak dengeleme stratejisi "dış kaynak kullanımı" ve "sınırlandırma" olmak üzere iki temele dayanmaktadır. Bu açıdan

ABD bölgesel meydan okuyuculara karşı doğrudan askerî sorumluluk almaz ve bunu devlet, devlet-dışı ya da devlet-altı bölgesel aktörlerin omuzlarına yükler. Bu manada devlet-dışı ya da devlet-altı aktörler ABD politikaları açısından kaldıraç vazifesi de görebilir. Ancak önemli bir nokta, Trump'ın İran'a doğrudan askerî müdahaleyi de göze aldığıdır. 3 Ocak 2020'de Kasım Süleymani suikastı sonrası yaşanan gelişmeler ve eski ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton'ın Beyaz Saray'da görev yaptığı döneme ilişkin anılarını kaleme aldığı kitabında (*The Room Where It Happened*) bahsettiği ayrıntılar göstermektedir ki Trump önemli konularda anlık karar alma ve vazgeçme refleksi de gösterebilmektedir. Dolayısıyla mevcut Başkan Joe Biden gibi İran'la herhangi bir savaş istemediğini söyleyen Trump'ın İran'la yaşanan sorunları

sadece ekonomik ve diplomatik baskı yollarıyla çözmeye kararlı olduğunu düşünmek eksik olacaktır. Bu anlamda Trump'ın ikinci döneminde de İran politikasında tüm seçenekler yine masada olacaktır.

TRUMP'IN İKİNCİ DÖNEMİNDEKİ OLASI DEĞİŞKENLER

ABD'deki "Demokrat-Cumhuriyetçi" başkan döngüsü, Soğuk Savaş'ın bitmesinin de etkisiyle yeni başkanları özellikle dış politikada kendisini selefinden kalın çizgilerle ayırmaya ve fark yaratmaya yöneltmiştir. Dolayısıyla "Demokrat" ve "Cumhuriyetçi" partinin dış politika vizyonlarındaki farklılıkla beraber yeni başkanların bu kaygısı da ABD dış politikası üzerinde etkilidir. Bu manada partisine ideolojik-ilkesel bağlılığı her zaman sorgulanan ve parti elitleriyle sorunlu ilişkileri bilinen Donald Trump'ın ayırt edici özelliğine baktığımızda ise onu "devrimci" olarak nitelenebilir. Dolayısıyla ilk döneminde selevi Barack Obama'nın politikalarını sürekli eleştiren ve "America First" sloganıyla hiyerarşik bir "tek kutuplu sistem" arayışıyla hareket eden ve güç politikasını ABD'nin uluslararası ilişkilerinde daha belirgin unsur hâline getiren Trump'ın içerde de karar alma mekanizmalarındaki (*checks and balances*) geleneksel teamülleri de yıkan lider merkezli yönetim anlayışı, tekrar seçilmesi hâlinde ikinci dönemde de ABD dış politikasını ve özelde de İran politikasını belirleyen temel parametre olmaya devam edecektir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Trump'ın ikinci

dönemini etkileyecek bağımlı değişkenlere odaklanmak ilkinde takip ettiği İran'a yönelik dış politikada oluşabilecek olası farkları tespit açısından faydalı olacaktır. Bu değişkenleri ABD'deki, İran'daki ve uluslararası politikadaki olası değişimler olarak sıralamak mümkündür.

ABD'DEKİ OLASI DEĞİŞİMLER

İlk dönemde görevini kötüye kullanma ve Kongre'nin işleyişini engelleme suçlamalarıyla hakkında yürütülen azil soruşturmasıyla uğraşan ve tekrar seçilme kaygısı olan Trump yeni dönemde daha rahat hareket edebilecektir. Trump ikinci kez seçildiğinde iç politikada olduğu gibi dış politikada da Pentagon ve dışişleri de dâhil olmak üzere kendisiyle daha uyumlu çalışacak kadrolar bulmakta zorlanmayacaktır. Dolayısıyla ikinci dönemde seçim için bazı politik başarıya ihtiyacı kalmayan ve pek çok açıdan rahatlamış olan Trump'ın İran konusunda çözüm odaklı bir tavır sergilemesi de muhtemeldir. Çünkü Cumhuriyetçi Ronald Reagan'dan Demokrat Barack Obama'ya kadar her iki partiden ABD başkanlarının Tahran'la bazı noktalarda uzlaşma ya da ilişkilerde bir yumuşama (*détente*) arayışında olduğu ve özellikle bu arayışların başkanların ikinci dönemine denk geldiği gözlemlenmektedir. Oysaki Cumhuriyetçiler ile Demokratların çok az ortak noktalarından biri İran rejimi karşıtıdır.

Cumhuriyetçi Başkan Ronald Reagan (1981-1989) İrangate skandalından (1986) kısa bir süre sonra

imzalı bir İncil'i iyi niyet gösterisi olarak İranlı yetkililere göndermiştir. Ayrıca Reagan İran'a "stratejik bir açılım" çağrısında da bulunmuştur. Dönemin meclis başkanı Haşimi Rafsancani yaptığı bir konuşmada yapılan çağrıya cevaben "bunun için zamanın doğru olmadığını ve ABD ile pek çok ihtilafları olduğunu" söylemiştir. Reagan'ın bu girişimi İran-İrak Savaşının devam ettiği bir süreçte karşılık bulmamıştır. Bu anlamda Bill Clinton'ın başkanlığının (1993-2001) ikinci dönemi ABD'nin İran ile ilişkilerinde bir diyalog/yumuşama arayışı olarak ifade edilebilir. Bilindiği gibi Clinton döneminde ABD'nin Ortadoğu'daki yeni strateji "Çifte Kuşatma" politikası, Washington tarafından bölgede istikrarsızlık kaynağı olarak görülen ve ABD liderliğindeki yeni düzene karşı olduğu bilinen Irak ve İran'ı hedef alıyordu. Clinton yönetimi, İran'la ilgili olarak her ABD başkanı tarafından yenilenen bir "olağanüstü hâl" ilan etmiştir. Irak'ı kuşatma politikası BM çerçevesinde ve başka ülkelerin de çeşitli şekillerde desteğiyle oluşturulurken ABD'nin İran'ı tecrit politikası büyük ölçüde Washington'ın politikası olarak gelişmiş ve daha sonraki yıllarda da o şekilde kalmıştır. Önce Clinton yönetimi bir icra emriyle 1995'te İran'a yaptırım kararı almıştır. Daha sonra 1997'de Kongre İran-Libya Yaptırım Yasasıyla İran'a uygulanan yaptırımları genişletmiştir. Bununla birlikte, Clinton ikinci döneminde Tahran'daki İsviçre Büyükelçiliği aracılığıyla İran'la diyalog/yumuşama arayışında bulunduğu gibi yönünde farklı birçok çabası da olmuştur. Sembolik de olsa Dışişleri Bakanı

Madeline Albright'in CIA'nin Mu-sadık darbesindeki rolü nedeniyle resmi özür dilemesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Fakat İran tarafı görüşme taleplerine olumlu cevap vermemiştir.

Clinton'ın halefi George W. Bush (2001-2009), 11 Eylül terör saldırılarının da etkisiyle selefinden farklı bir yaklaşım benimsemiştir. İki ülke, 2001 yılında ABD'nin Afganistan işgali sırasında Taliban yönetiminin devrilmesi için olumlu bir şekilde iş birliği yaparken Bush, İran'ı, "Şer Ekseni" listesine dâhil etmiştir. İran'ın 2002'deki gizli nükleer tesislerinin ortaya çıkması ise Washington ile Tahran arasındaki artan gerilimlere de katkıda bulunmuştur. Bush dönemini ABD dış politikası açısından "olağanüstü" bir dönem olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. 2009 yılında göreve başlayan Barack Obama (2009-2017) ise ilk döneminde İran'ın nükleer hırslarını durdurmak için İran ekonomisi üzerinde bir dizi uluslararası ve tek taraflı yaptırım başlatmıştır. Ancak Obama'nın ikinci dönemi, özellikle 2013-2016 arası, ABD-İran ilişkilerinde olumlu bir atmosfer yaratmıştır. Bu çabaların sonucu olarak nihayetinde İran'la P5+1 arasında 2015 yılında nükleer anlaşma imzalanmıştır.

İRAN'DAKİ OLASI DEĞİŞİMLER

ABD başkanlık seçimlerinin dönüşü ve yönetimin değişmesi Tahran yönetimi üzerinde de etkilere neden olmaktadır. Hatırlanacağı gibi Bush döneminde Washington'daki ideolojik güdümlü şahinler, defalarca İran'a karşı askerî

eylem çağrısı yaparak Muhammed Hatemi'nin sertlik yanlısı rakiplerine bir zafer kazandırmıştı. 2005 yılında Tahran'ın muhafazakâr belediye başkanı ve eski bir Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) üyesi olan Mahmud Ahmedinejad cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanarak Hatemi'nin reform dönemini sona erdirdi. Geriye dönüp bakıldığında, Hatemi yönetiminin vaatlerini yerine getirememesi, ABD'nin yaklaşmakta olan tehdidiyle birleştiğinde, İran'daki güvenlik çevrelerinin etkisinin artmasına ve muhafazakârların yükselişine zemin hazırlamıştı. Benzer şekilde Trump'ın önceki döneminde takip ettiği "maksimum baskı" kampanyası da İran siyasetini bir kez daha muhafazakârlar lehine şekillendirmiştir. Parlametoyu muhafazakârlar domine ederken muhafazakâr bir isim olan İbrahim Reisi Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Sertlik yanlıları ve Devrim Muhafızları Ordusu güçlendirmiştir. Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamaney'in 85 yaşında olduğu ve ciddi sağlık sorunları yaşadığı düşünülecek olursa Hamaney'in uzun görev süresinin ardından ortaya çıkabilecek olası değişimler, daha geniş anlamda yeni liderin İran'ın iç ve dış politikalarını nasıl şekillendireceği önemli bir soru olarak önümüzde durmaktadır.

ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ OLASI DEĞİŞİMLER

Trump yönetimi Obama döneminde İran ile P5+1 arasında imzalanan nükleer anlaşma da dâhil 5 çok uluslu anlaşmadan çekildi, 2 anlaşmayı da yeniden müzakere ederek yeniledi. Washington'ın

birçok uluslararası anlaşmadan çekilmesi Trump'ın uluslararası güvenlik siyasetinde artık "küresel iş birliğini" esas almadığını göstermiştir. ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde açık bir şekilde ortaya koyulduğu gibi büyük güç rekabeti artık Washington için temel öncelik hâline gelmiştir. Bu strateji kapsamında ABD güney Avrupa'daki bazı üslerini kapatıp buradaki askerî varlığını azaltırken başta Romanya ve Polonya olmak üzere Doğu Avrupa'daki etkinliğini artırmıştır. Bunda Rusya-Ukrayna savaşının ve Rusya'nın Avrupa'ya yönelik düşük yoğunluklu nükleer silah kullanabileceği ihtimalinin göz ardı edilemeyeceği düşüncesinin hâkim olduğu söylenebilir. Stratejik olarak yol ayrımında olan ABD yönetimi, Çin'e Yönelik Stratejik Yaklaşım Raporu'nda, Washington'ın yıllardır izlediği ve küresel rakiplerle ilişkileri geliştirerek onları uluslararası topluma dâhil etme stratejisinin yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Tüm bu gelişmeler, Trump'ın ikinci döneminde Çin'le mücadelenin farklı boyutlara taşınma ihtimalini göstermektedir. Ayrıca Trump birinci döneminde Rusya'yla iyi ilişkiler kurmak istediğini pek çok kez ifade etmiştir. Bu açıdan Trump'ın ikinci döneminde Rusya-Ukrayna savaşını bitirmek için çaba sarf edeceğini söylemek mümkündür.

Dolayısıyla Trump'ın ikinci döneminde ABD'nin Çin ve Rusya'yla geliştireceği ilişkilerin mahiyeti bu ülkelerin İran'la olan ilişkilerini etkileyeceği gibi, İran'ın uluslararası hareket alanını genişletme imkânı bulabileceği gibi bu alanda daralma da söz konusu olabilir. ■